

Šlosar, Dušan

[Slavíčková, Eleonora. Retrográdní morfemický slovník češtiny]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1977-1978, vol. 26-27, iss. A25-26, pp. 178-179

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100572>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

The theme is thus linked with the beginning of the sentence and what comes after the verb is described as the rheme. J. Firbas, on the other hand, does not exclude the rheme from the initial position and would think of *three pedestrians* as rhematic in the modified version of the above example: *Three pedestrians were run over in London yesterday* (V Londýně přejeli včera tři chodce). The point is that both in English and in Czech the expressions *three pedestrians* / *tři chodci* are considered rhematic, whereas in *London/v Londýně* and *yesterday/včera* remain thematic irrespective of the different word order.

N. E. Enkvist's book is a very useful compendium and sure to give enough help to anybody who wants to become familiar with textual linguistics.

Jaroslav Ondráček

Eleonora Slavičková, Retrogradní morfemický slovník češtiny, Academia, Praha 1976, 645 str.

S potěšením konstatujeme, že česká jazykověda má k dispozici retrogradní slovník. Vznikl prací Eleonory Slavičkové a počítače ZPA-600 a obsahuje 64 000 slov. Dílo představuje pokrok ve srovnání s dosavadními retrogradními slovníky: není to totiž pouhý zpětně seřazený seznam slov, nýbrž všechny zahrnuté jednotky jsou segmentovány na morfy. Tím tato práce plní zároveň funkci slovníku morfemického (obdobného např. tomu, jaký vypracovali pro ruštinu Worth a Kozak).¹

Morfemická analýza jazyka flektivního typu ovšem přináší četná úskalí, která bylo nutno překonat. Valnou část z nich autorka eliminovala již volbou východiska: výchozím principem analýzy je jí princip opakovatelnosti, tedy hledisko formální, nikoli slovtvorné (to by přineslo problémů mnohem více). Z hlediska funkčního to ovšem není východisko zcela ideální; analyzované morfy stojí totiž plně ve službě slovtvorby a programově proklamovaná nezávislost na výsledcích analýzy slovtvorné jako by předem negovala skutečný cíl analýzy. V praxi tomu tak ovšem naštěstí není a autorka ve sporných případech dává přednost řešení respektujícímu slovtvorbu: viz např. segmentaci *drž-á-tk-o* × *kuř-át-k-o*. Jen ojediněle, a to v okrajových případech jí odporuje, srovné segmentaci *pas-tv-a* × *přást-v-a* (poslední zřejmě díky existenci slova *přást-k-y*), nebo obdobně *jater-n-ic-e* × *játr-nic-e* apod. (Někdy si ovšem uživatel není jist, zda nejde o tiskovou chybu, srovnej např. rozdělení *tř-i-vál-c-ov-ý* × *dv-oj-vál-c-ov-ý*.) Avšak na výsledcích tyto ojedinělé nedůslednosti v podstatě nic nemění: autorka totiž zavádí pojem „jaderný sufixální morfém“ a „rozšiřující elementy“ a jejich aplikace pak eliminuje eventuální nepříznivé důsledky čistě formální analýzy.

Technické příčiny znemožnily autorce zahrnout do analýzy slovesný formant *se*, který hraje v slovtvorné soustavě současného slovesa významnou roli: srovnej např. významové opozice *zelenat* — *zelenat se*, *dále naházet* — *naházet se* (*něčeho*), *dále samozřejmě rozveselit* — *rozveselit se* a snad i další případy. Důležitá úloha tohoto formantu nastoluje naléhavou potřebu hledat takové řešení, které by napříště dovolilo počítat při analýze i s ním. Na druhé straně ovšem strojové zpracování umožnilo autorce doplnit slovník řadou dalších seznamů: seznamem 1737 kořených morfémů domácího původu, frekvenčním pořadím kořených morfémů do četnosti 50 výskytů, seznamem sufixálních morfémů, jaderných sufixálních morfémů, jejich frekvenčním pořadím, seznamem prefixálních morfémů a jejich kombinací, údaji o jejich frekvenci atd. Tyto seznamy mají neocenitelný význam pro badatele v oblasti slovtvorby, a to nejen tím, že podávají přehled nejpřírodnějších prefixů a sufixů (a zároveň informují o početním obsazení slovesných tříd podle infinitivního dělení), ale také tím, že např. naznačují stupeň využití jednotlivých kořených morfémů. Seznamem realizovaných kombinací dvou a tří prefixů je pak potvrzen poznatek, že české slovesné prefixy jsou v podstatě dvojího druhu (lexikálně modifikující a způsobové)² a v jednom útvaru je možná pouze kombinace obojích prefixů, nikoli vícenásobná kumulace předpon jednoho druhu. V souhlasu s tím jsou kombinace dvojího prefixu u sloves běžné, kdežto vzácné

¹ D. Worth a A. Kozak, *Russian Derivational Dictionary*, New York 1970.

² Viz o tom např. D. Šlosar, *Úloha slovesné prefixace ve staré češtině a její vývoj*, Československé přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů v Záhřebu, Lingvisti-ka. Praha 1978, 161–167.

případy kombinace tří prefixů svědčí vždy o lexikalizaci jednoho z nich (nepočítáme-li záporný prefix *ne-*, který má zvláštní postavení).

Práce E. Slavičkové vítaným způsobem zaplnila hned dvě citelné mezery v bohemistické jazykovědné literatuře, a to progresivně a ekonomicky: už sama myšlenka spojit retrogradní seznam s morfeomatickou segmentací zasluhuje ocenění. Také teoretická koncepce práce, jak ukazuje praktický výsledek, je zřejmě optimální.

D. Šlosar

Mistr Jan Hus, Výklady. Připraveno péčí komise pro vydávání spisů M. Jana Husa. (M. Iohannis Hus Opera omnia, Tomus I — Expositiones Bohemicae). Praha, Academia, 1975. Stran 714.

Ačkoli v nových Spisech M. Jana Husa vyšly už čtyři svazky, shodou okolností všechny latinské (Collecta, Polemica, Passio Cristi, Postilla adumbrata), teprve tento český svazek nese označení „I“. Jeho obsahem je časově první Husovo velké české dílo, jeho Výklady (Výklad viery o třech částech, Výklad desatera se dvěma částmi a konečně opět dvoudílný výklad Pátereš, tj. modlitby Páně); jako přílohy jsou zde pak otištěny texty, vycházející z tohoto základního díla (viz dále). Edici pořídil olomoucký vydavatel (práce byla pojata do plánu vědeckého výzkumu Univerzity Palackého v Olomouci) ze všech známých rukopisů včetně zlomků, tj. celkem 3 rukopisy, z nichž rukopis budyšínský vzal vydavatel za základ této edice, 1 starý tisk (Mikuláše Konáče z Hodištkova z r. 1520) a 5 rukopisných zlomků.

Výklady byly dokončeny 10. listopadu 1412, za Husova nuceného pobytu mimo Prahu; tedy v době, kdy neměl možnost přímo kazatelsky působit. Dílo samo bylo již mnohokrát popsáno a jeho smysl byl již dostatečně zhodnocen. Velmi dlouhé diskuse se vedly mj. o jeho závislosti na Viklefovi. V každém případě jsou Výklady nejvýznamnějším českým Husovým spisek: čteme v něm kritické postřehy na adresu zkažené církve a jejích kněží ale i vůči laikům a představitelům světské moci, výtky, které jinak známe především z Husových nejvyspělejších teoretických latinských projevů. Je tedy na místě, že právě tento spis vyšel jako úvodní svazek Husových Opera omnia.

Na edici je třeba ocenit její úplnost: vedle vlastních hlavních výkladů (včetně tzv. „kratších“ nebo „menších“) přináší v přílohách (od str. 645) rovněž osamostatněné výňatky, které způsobem přepracování ukazují na to, že byly tradovány jako samostatná díla, excerpata s obdobnou funkcí a posléze texty, které ze základního díla Husova pouze vycházejí.

K ediční technice: jak bylo řečeno, je text vydání Výkladů založen na budyšínském rukopise. Způsob zaznamenávání výsledků textově-kritické práce, zejm. její emendační a rekonstrukční fáze, je poněkud neobvyklý vzhledem k tomu, že aparát je rozdělen do dvou (i lokálně od sebe značně vzdálených) oddílů: poznámky přímo pod textem přinášejí komentář k budyšínskému rukopisu, teprve ve zvláštním oddíle za textem (od str. 393) jsou zachycena různočtení z rukopisů dalších. Tento způsob, i když poněkud nepřehledný, by snad získal oprávnění své odlišnosti od běžné praxe, kdyby se napříště stal závazným pro všechny české tituly Husových spisů; zmíněnou běžnou praxi totiž dosud respektovaly zatím vydané spisy latinské. — Po textově-kritickém aparátu (od str. 539) následuje tzv. vysvětlivkový komentář, v němž jsou především určena citovaná místa z bible a z autorit, dále jsou zde objasněny např. narážky na dobové skutečnosti, na autorovy vlastní spisy, prameny Husova díla (nejčastěji Viklef) apod.; rovněž zde se vydavatel odchyluje od způsobu, běžného u vydávání děl latinsky psaných, neboť citace jsme zvyklí číst většinou přímo pod textem hned za textově-kritickým aparátem.

Na celém díle je možno pozorovat ruku zkušeného filologa-medievisty: edice nemá, pokud mohu soudit, žádné závažnější nedostatky v textu samém ani v komentářích, a práce na ní byla zjevně velmi nesnadná (představme si jen hledání textů autorit, které jsou v českém díle citovány česky!). Filologové i historikové-medievisté nejruznějších oborů a zaměření uvítají tento ediční čin, který je především dalším krokem vpřed ve vydávání Husových Opera omnia.

Jana Nechutová